

УДК 373.3.016:3]:159.923.2

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12\(40\)-1261-1272](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-1261-1272)

Сухопара Ірина Геннадіївна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, тел.: (044) 295-59-35, <https://orsid.org/0000-0001-6330-7825>

Колій Діана Олександрівна магістрант факультету педагогічної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, тел.: (044) 295-59-35

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. Проблема збереження народом власної ідентичності, власних цінностей, культури, традицій стає актуальною в сучасному світі. Громадянська та історична освітня галузь, що запроваджена для вивчення в початковій школі, має значний потенціал щодо утвердження особистісної, соціальної, національної ідентичності учнів. Завдання її вивчення визначили три напрями формування ідентичності в початковій школі, які тісно пов'язані між собою: особистісний, соціальний, національний. Особистісний рівень ідентичності спрямований на формування потреби пізнання себе, своїх можливостей, здібностей, талантів, сприймання і усвідомлення себе як унікальної, неповторної індивідуальності. Для формування власної ідентичності молодших школярів у процесі вивчення громадянської та історичної освітньої галузі важливо спрямовувати освітній процес на: пізнання молодшими школярами себе, своїх можливостей, здібностей, потреб, бажань, інтересів, цінностей, чеснот, виокремлення власної відмінності, унікальності, що буде основою для формування адекватної самооцінки, самоцінності, почуття власної гідності, впевненості у собі; визнання цінності кожного школяра, повага, толерантне ставлення до відмінностей інших на основі побудови стосунків як особистісно-орієнтованих, рівноправних, як співпраці, співтворчості учасників освітнього процесу; створення умов для самовираження, самореалізації, самоідентифікації, вияву унікальності, неповторності кожного учня за допомогою атмосфери емоційного комфорту, заохочення, мотивації, стимулювання, партнерства, підтримки кожного, організації активної, творчої діяльності, ситуацій успіху; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів. Доцільним для формування ідентичності учнів початкової школи є організація ігрової, проєктної, дослідницької, творчої, волонтерської діяльності, прове-

дення ранкових зустрічей, екскурсій, експедицій, відвідування музеїв, читання і обговорення художніх творів, що викликають емоції, почуття, розгляд проблемних ситуацій, виконання ціннісно-орієнтованих завдань, вправ на самопізнання, самооцінку, саморозвиток.

Ключові слова: ідентичність, власна ідентичність, соціальна ідентичність, національна ідентичність, громадянська та історична освітня галузь, початкова школа.

Sukhopara Iryna Gennadiyevna PhD in Pedagogic sciences, Senior Lecturer at the Department of Elementary Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, tel.: (044) 295-59-35, <https://orsid.org/0000-0001-6330-7825>

Kolii Diana Oleksandrivna, graduate student, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, tel.: (044) 295-59-35

FEATURES OF THE FORMATION OF THEIR OWN IDENTITY OF PRIMARY SCHOOL PUPILS DURING THE STUDY OF CIVIC AND HISTORICAL EDUCATIONAL FIELD

Abstract. The problem of preserving the people's own identity, values, culture, and traditions is becoming relevant in the modern world. The civic and historical educational field, introduced for study in elementary school, has significant potential for affirming the personal, social, and national identity of pupils. The objectives of its study identified three areas of identity formation in primary school, which are closely related to each other: personal, social, and national. The personal level of identity is aimed at forming the need to know oneself, one's capabilities, abilities, talents, and to perceive and realize oneself as a unique, unrepeatable individuality. To form the own identity of younger schoolchildren in the process of studying civic and historical educational subjects, it is important to direct the educational process towards: getting to know younger schoolchildren themselves, their capabilities, abilities, needs, desires, interests, values, virtues, identifying their own differences, uniqueness, which will be the basis for the formation of adequate self-esteem, self-worth, a sense of self-worth, and self-confidence; recognizing the value of each schoolchild, respect, and a tolerant attitude towards the differences of others based on building relationships as personally oriented, equal, as cooperation, and co-creation of participants in the educational process; creating conditions for self-expression, self-realization, self-identification, and the manifestation of the uniqueness and uniqueness of each student through an atmosphere of emotional comfort, encouragement, motivation, stimulation, partnership, support for everyone, organization of active, creative activities, and situations of success; enriching the emotional and sensory experience of younger schoolchildren. It is advisable to organize play, project, research, creative, and

volunteer activities, conduct morning meetings, excursions, expeditions, visit museums, read and discuss works of art that evoke emotions and feelings, consider problem situations, perform value-oriented tasks, and engage in exercises for self-knowledge, self-esteem, and self-development.

Keywords: identity, personal identity, social identity, national identity, civic and historical educational field, primary school.

Постановка проблеми. Сучасні світові процеси глобалізації в економічній і культурній галузях, широка міграція населення, інформаційна революція, європоцентричність, російська військова агресія створюють нові виклики для громадянського суспільства, утвердження національної ідеї, посилюється необхідність збереження народом власної ідентичності, власних цінностей, культури, традицій. Освітні тенденції орієнтують на виховання активного, свідомого, відповідального громадянина, патріота своєї держави з почуттям власної гідності. Громадянська та історична освітня галузь, що запроваджена для вивчення вже в початковій школі, набуває значущості щодо формування національних цінностей, активної громадянської позиції на засадах демократії, ознайомлення з минулим і сучасним, утвердження особистісної і національної ідентичності учнів. Засвоєння молодшими школярами досвіду попередніх поколінь, національних, загальнолюдських цінностей, традицій, звичаїв, культури України закладає основи для перетворення у власні ціннісні орієнтири, ідентифікацію, яка поєднує в собі національні риси і самобутність українського народу, формування особистісної ідентичності, як важливого механізму самоідентифікації та соціалізації особистості, усвідомлення своєї належності до етнічної, соціальної, культурної спільноти. Одним із завдань вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі є формування власної ідентичності, усвідомлення унікальності, неповторності, самоцінності кожного школяра, що впливає на соціалізацію і становлення учнів. Процес становлення власної ідентичності як унікального комплексу особистісних рис, цінностей, уявлень про себе, свої можливості, здібності, місце в навколишньому світі в початковій школі має свої особливості, механізми, способи здійснення. Відповідно актуальними постають питання особливостей формування власної ідентичності молодших школярів, визначення способів її реалізації в ході вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження дефініції «ідентичність» стало предметом вивчення філософії, соціології, психології, культурології, історії, педагогіки. Філософське бачення розуміння і способів ідентифікації представлено в роботах М. Бердяєва, В. Васютинського, П. Гнатенка, Р. Димерця, В. Кізіми, В. Лісового, Н. Лоського, В. Розанова. Теоретичні аспекти ідентичності розроблені українськими істориками, політологами, культурологами Я. Грицаком, В. Вітковським, Г. Касьяновим,

Л. Нагорною, І. Михайлином, М. Рябчук, Н. Яковенко. Соціологічні уявлення ідентичності як ототожнення людини з соціальним статусом, певною групою, спільнотою розкриті в працях П. Бергера, П. Бурдьє, Т. Лукмана, Т. Парсонса, О. Швачко, М. Шульги. Ідентичність як предмет психологічного аналізу, важливий механізм самоідентифікації і соціалізації особистості подана в дослідженнях закордонних учених Е. Еріксона, А. Маслоу, Дж. Міда, К. Роджерса, Д. Тернера, Г. Теджфела, В. Франкла, Л. Божович, Л. Виготського і вітчизняних дослідників І. Беха, М. Боришевського, П. Гнатенка, А. Лиманкіної, С. Максименка, Л.Е. Орбан-Лембрик, В. Павленка, Р. Павелківа, В. Рибалка, І. Чеснокової, Т. Яблонської.

На значущості молодшого шкільного віку у процесі формування власної ідентичності особистості наголошували психологи і педагоги. Проте дослідники К. Журба, А. Ковальова, Л. Костюк, Н. Муляр, Н. Силенко, Л. Телецька більше звертають увагу на формування національно-культурної, громадянської ідентичності молодших школярів. Соціокультурні виміри ідентичності учнів початкової школи розкриті в роботі Н. Муляр, Н. Калити. Цінними є дослідження О. Масюк про формування ціннісного самоствавлення молодших школярів, Н. Білоусової, Л. Кулакової, В. Киричок, В. Федько про формування почуття власної гідності, що дотичні проблеми власної ідентичності.

Питання вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі представлені в роботах Н. Бахмат, Н. Бібик, Т. Воронцової, Т. Гарачук, Т. Гільберг, М. Єпіхіної, О. Кравчук, В. Пономаренко, С. Тарнавської та інших. Проте, недостатньо розкриті особливості формування власної ідентичності молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

Мета статті – дослідження та обґрунтування особливостей формування власної ідентичності молодших школярів під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі феномен ідентичності полягає в здатності індивіда до інтеграції особистісного та соціального досвіду, підтримання власної унікальності, неповторності й суб'єктивності. Ідентичність розглядається: філософами як «сконструйована індивідом система значимих уявлень про себе та інших, яка формується, відтворюється й змінюється в дискурсивних практиках. Ідентичність є самість, яка знаходить себе шляхом ототожнення себе зі значимим Іншим [1, С. 203]» (О. Попова), «сконструйована за допомогою культури самість і інакшість (sameness and otherness) [2, С.58]» (О. Гнатюк); психологами як: «усвідомлення індивідом своєї приналежності до спільноти громадян тієї чи іншої держави, що має для нього значний сенс [3]» (В. Шапар); «специфічний внутрішній, суб'єктивний стан особистості, в якому відображається усвідомлення нею себе як своєїрідної

стійкості, як самототожності, переживання постійного наявного Я, його збереження [4, С. 30]»; «1) збереження і підтримання особистістю власної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя; 2) стійкий образ «Я», усвідомлення в собі певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, які визначаються своїми і достовірними [5, С. 74]» (Ю. Приходько, В. Юрченко); педагогами як «певний цілісний образ, складений індивідом про самого себе, незмінний у всіх життєвих ситуаціях, в яких він себе усвідомлює; співвідношення себе з певною соціальною групою [6, С. 165]» (Л. Телецька, А. Ковальова). Аналіз філософської, психологічної, соціологічної, історичної, педагогічної літератури засвідчив, що ідентичність розглядається як складний багатовимірний феномен. Спільним у поглядах дослідників різних наук є розуміння ідентичності як унікальності, неповторності, самості людини і співвідношення себе з певними соціальними групами, спільнотами.

Закордонним дослідником Е. Еріксоном визначено такі ознаки ідентичності, як:

1) відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості у часі (дії у минулому та сподівання на майбутнє сприймаються як такі, що тісно пов'язані з сьогоденням);

2) відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості у просторі (індивід, незалежно від місця знаходження, сприймає себе як цілісність, а власні дії та рішення розглядає не як випадкові або кимось нав'язані, а як внутрішньо зумовлені);

3) ідентичність переживається серед значущих інших (взаємостосунки та ролі допомагають людині підтримувати й розвивати відчуття ідентичності) [7].

Дослідники Дж. Мід, Г. Теджфел, Дж. Тернер, Е. Фромм, Г. Брекуелл, З. Бауман розглядають два аспекти ідентичності – особистісний і соціальний. Особистісний аспект ідентичності (орієнтований на унікальність людини) представляє власне уявлення про особистісні унікальні характеристики, сприймання себе, як індивіда. Соціальний аспект ідентичності (орієнтований на соціальне оточення) представляє самовизначення до певної соціальної групи, базується на несвідомому прийнятті людиною норм, цінностей, моделей поведінки та мислення групи, з якою індивід себе ідентифікує. Вченими відзначається тісний взаємозв'язок особистісного і соціального аспектів ідентичності; виникнення ідентичності в результаті взаємодії з іншими людьми, засвоєння соціальних цінностей, норм, правил, способів поведінки.

Педагогів більше цікавить аспект розвитку і становлення власної ідентичності, механізми, чинники, умови, які впливають на розвиток, доцільні інструменти формування ідентичності школярів в освітньому процесі. На думку дослідника Е. Еріксона, розвиток ідентичності – це синтез ідентифікацій, що виникають в процесі соціалізації індивіда – спочатку з окремими

особами, а згодом – з малими й великими спільнотами. Вчений визначав певну організуючу функцію ідентичності в розвитку особистості [7].

Процес розвитку ідентичності в молодшому шкільному віці має свої вікові та психологічні особливості. Психологами доведено сензитивність молодшого шкільного віку для розвитку ідентичності. Учні початкової школи розуміють чим вони відрізняються від інших, можуть розмірковувати про себе, бачити себе очима інших людей, оцінювати себе, свої думки, дії, вчинки, знаходити відповідність власної поведінки щодо соціальних норм. Емпіричні дослідження О. Шітко [8] підтверджують, що у молодших школярів спостерігається найбільша динаміка формування ідентичності. Для дітей цієї вікової групи властива швидка зміна соціального статусу, поступове зростання соціального компонента ідентичності, при цьому превалує особистісний компонент. Це пояснюється тим, що ідентичність, як система уявлень про себе є ще досить рухомою в цьому віці, може швидко змінюватися, залежати від оцінки, поглядів авторитетних дорослих, результатів навчання в школі. В той же час набуває ваги інтегральна ідентичність з малими групами, стає важливою думка однолітків.

На процес становлення власної ідентичності, як доведено вченими, впливають внутрішні (психологічні) чинники і зовнішні. До внутрішніх чинників відносять визнання власної унікальності, неповторності, впевненість у собі, наявність позитивної Я-концепції. Зовнішніми чинниками вважають навколишнє середовище, яке оточує дитину і впливає на формування її системи цінностей, уявлень, поведінки. До таких чинників відносять сім'ю, освіту, інформаційний простір, суспільні відносини.

Значний потенціал у формуванні ідентичності молодших школярів має громадянська та історична освітня галузь, оскільки завдання її вивчення співвідносяться з формуванням ідентичності: формування громадянської компетентності, активної громадянської позиції на засадах демократії включає громадянську ідентичність; ознайомлення з історією, традиціями, звичаями, культурою українського народу сприяє формуванню національної ідентичності; набуття соціального досвіду допомагає формуванню соціальної ідентичності. Окремим завданням визначено формування власної ідентичності здобувачів початкової освіти.

Аналіз вимог Державного стандарту початкової освіти дав можливість визначити результати навчання учнів 1 – 4 класів, що безпосередньо стосуються формування ідентичності, а саме: власної – розповідає про себе, свої вподобання, свій характер, захоплення, якими вирізняється від інших осіб, про свої успіхи, мрії та пояснює шляхи їх здійснення, про свої проблеми, шляхи їх розв'язання; формулює власну думку щодо вчинку, події, пам'ятки культури; соціальної – розповідає про свою родину, однокласників, їх успіхи, пояснює, що означає бути членом родини, громади, класу, про власну роль, обов'язки в сім'ї, школі, долучається до корисних справ у родині, класі, школі;

пояснює важливість співпраці в групі, виконує різні ролі в групі, домовляється і дотримується добросесних правил взаємодії з однокласниками на основі поваги інших, різноманітності, дотримується досягнутих домовленостей, пояснює їх важливість; звертається за допомогою до старших у разі, коли його або інших ображають; національної – досліджує та розповідає про своє походження, родовід; розповідає про Україну, розпізнає та шанобливо ставиться до державних символів України, виокремлює важливі для громадян України події, пояснює їх вплив на життя, наводить приклади культурно-історичної спадщини України; пояснює, що означає бути громадянином України, визначає свою роль у школі, громаді, державі; досліджує, долучається, ставиться з повагою до родинних і національних традицій, свят, пояснює їх значення для себе [9].

Як бачимо, результати навчання здобувачів освіти 1 – 4 класів визначили три основні напрями формування ідентичності в початковій школі, які тісно пов'язані між собою: особистісний або власний, соціальний і національний. При цьому кожний з них має свою мету і завдання, особливості формування ідентичності.

Особистісний рівень ідентичності спрямований на формування потреби пізнання себе, своїх можливостей, здібностей, талантів, сприймання і усвідомлення себе як унікальної, неповторної індивідуальності. Власна ідентичність розуміється як унікальна сукупність цінностей, переконань, інтересів, уявлень про себе, свої можливості, здібності, потреби, особистісні риси та місце в навколишньому світі, що відрізняють нас від інших, роблять унікальними серед інших людей. Важливим у процесі становлення власної ідентичності є сприйняття себе як унікальної, неповторної індивідуальності. Це включає такі важливі аспекти, як самосвідомість, самовизначення, самоцінність, самооцінка, почуття належності до певної групи, спільноти, соціальна роль.

Для формування власної ідентичності здобувачів початкової освіти під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі важливо спрямовувати освітній процес на:

пізнання молодшими школярами себе, своїх можливостей, здібностей, потреб, бажань, інтересів, цінностей, чеснот, рис, якостей поведінки, виокремлення власної відмінності, унікальності, неповторності, індивідуальності, що буде основою для формування адекватної самооцінки, самоцінності, почуття власної гідності, впевненості у собі;

визнання цінності кожного школяра, повагу, толерантне ставлення до відмінностей інших на основі побудови стосунків як особистісно-орієнтованих, рівноправних, як співпраці, співтворчості учасників освітнього процесу;

створення умов для самовираження, самореалізації, самоідентифікації, вияву унікальності, неповторності, індивідуальності кожного учня за допомогою атмосфери емоційного комфорту, заохочення, мотивації, стимулювання, партнерства, підтримки кожного, організації активної, творчої діяльності, ситуацій успіху;

збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів, що забезпечує емоційні потреби, формує ціннісні орієнтири молодших школярів, сприяє набуттю знань, умінь, навичок у соціумі, дозволяє виявляти власні здібності, взаємодіяти з іншими.

Розкриємо детальніше кожен аспект формування власної ідентичності під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

Пізнання себе, власних можливостей молодшими школярами важливо для виявлення своїх сильних і слабких сторін, переваг і недоліків, що допоможе формувати уявлення про самого себе, адекватну самооцінку, цінувати себе, пишатися власними досягненнями, відтак розвивати впевненість у собі, почуття власної гідності, створювати позитивний «Я-образ». В той же час пізнання себе сприяє мотивації власного розвитку, допоможе виявити ті інтереси, потреби, бажання, чесноти, які ще потребують удосконалення, з'ясувати з допомогою вчителя, батьків шляхи їх розвитку, саморозвитку, способи досягнення мети. Пізнання себе сприяє оцінюванню себе на основі розуміння та усвідомлення самого себе, своїх думок, дій, вчинків.

Змістова лінія «Я – людина» (за Типовою освітньою програмою Р. Шияна) і «Людина» за Типовою освітньою програмою О. Савченко, що вивчається в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ», який об'єднує вивчення громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної, природничої та інших освітніх галузей, допомагає зосереджувати увагу на пізнанні власних можливостей під час опанування окремих тем. Так теми «Мое ім'я, звідки воно взялося», «Мое зовнішнє та внутрішнє «Я», «Я – неповторний / неповторна», «Описую мій характер» дозволяють більше дізнатися про себе, теми «Досліджую свої можливості», «Аналізую свої звички», «Визначаю свої знання та вміння», «Виявляю мої вподобання» містять дослідницький компонент, теми «Про що я мрію», «Чому я дію», «Навіщо я навчаюся», «Які у людей є бажання і потреби» змушують виявити мотивацію власної діяльності, вчинків, замислитися над сенсом життя, тема «Чого хоче кожна людина» допоможе шукати, обмірковувати спільні та індивідуальні цінності, теми «Гідність людини», «Недопустимість принижень, принизливих покарань» спрямовані на виховання почуття власної гідності, відстоювання власних прав.

Вважаємо, що доцільними формами роботи будуть різноманітні вправи, завдання, ігри, дослідницькі проекти, дослідницькі завдання, які допоможуть молодшим школярам краще пізнати себе. Виявити свої здібності, таланти допоможе різноманітна творча, ігрова, практична діяльність, яка може бути проведена у формі конкурсів, вікторин, турнірів, виставок, ігор. Сюжетні, рольові, ділові ігри, квести, веб-квести допоможуть розкрити здібності, можливості молодших школярів, виявити лідерські, організаторські вміння. Читання і обговорення художніх творів посилять мотивацію до досягнення

цілей, познайомить із зразками поведінки, способами вирішення складних завдань. Ранкові зустрічі відіграють ключову роль у формуванні власної ідентичності, оскільки молодші школярі мають можливість у колі однокласників презентувати себе, свої інтереси, успіхи, більше дізнатися про інших, поділитися думками, обговорити правила спільного життя, проблеми, що турбують, знайти рішення.

Визнання цінності кожного школяра, поваги, толерантного ставлення до відмінностей інших. Визнання цінності кожного учня, його унікальності, індивідуальності, допоможе розкрити індивідуальність школяра, задовольнити різноманітні освітні потреби, врахувати можливості, здібності, інтереси, бажання, мотиви школярів, що сприятиме їх саморозвитку і самореалізації. Погоджуємося з думкою В. Федько, що «орієнтація навчально-виховного процесу на самоцінність учня, визнання його виняткової соціальної та індивідуальної цінності, усвідомлення і переживання соціальної оцінки своєї ролі і значущості сприятимуть його творчості та особистісній успішності [10, С. 246]».

Важливою для учнів початкової школи є повага до себе, ставлення як до дорослого з боку педагогів, батьків, ровесників, що буде впливати на самовираження і самоствердження школярів. Підтримуємо думку психолога І. Бега, що «індивідуальна емоційна зацікавленість у тому, щоб бути гідним самоповаги і поваги оточуючих зумовлює розуміння необхідності та емоційної потреби відповідати позитивному моральному еталону [11]».

На процес становлення власної ідентичності впливає толерантне ставлення вчителя, який організує освітній процес на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, створює толерантне середовище, де приймають, поважають відмінності інших, з розумінням до них ставляться, показує зразок толерантної поведінки, спілкування, організує співпрацю на основі поваги, злагоди, порозуміння, партнерства. Педагог формує в учнів початкової школи позитивне ставлення до себе (адекватна самооцінка, почуття власної гідності, прагнення до самопізнання, самореалізації, саморозвитку) і позитивне ставлення до інших (вміння бачити і розуміти відмінності інших, визнавати право бути іншим).

Для створення умов для самовираження, самореалізації, самоідентифікації молодших школярів важливо створити оточення педагогічної підтримки, партнерства, мотивації, заохочення. Позиція вчителя, який активізує розвиток дитини, стимулює намагання, прагнення школяра до власного пізнання, самовираження, самореалізації, формує мотиви до саморозвитку створює умови для самоідентифікації молодших школярів.

Доцільно створювати ситуації успіху, які надають можливість пережити сильні позитивні емоції, такі як радість, захват, захоплення від усвідомлення «маленької перемоги», власного росту, розвитку, руху вперед, створюють умови для успішного самовираження, самореалізації, стимулюють на досягнення більш високих результатів у власному розвитку, навчанні, взаємодії.

Успіх підвищує самооцінку, надає впевненості у собі, власних силах, можливостях здійснення задуманого, допомагає усвідомити власні компетенції, бажання повторити успіх, планувати і здійснювати мету.

Збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів допоможе задовольнити емоційні, моральні, соціальні потреби молодших школярів. Емоційно-чуттєвий досвід набувається молодшими школярами в практичній взаємодії зі світом як сукупність уявлень, знань, умінь, навичок, способів поведінки в емоційній сфері, що визначають ціннісні орієнтири, ставлення до себе, інших, оточуючого світу. Пізнання себе, оцінювання себе, визнання своєї ідентичності молодшими школярами викликають емоційні переживання, які відображають власне ставлення учня до того, що вони відчувають до себе та інших. Емоційно-ціннісне ставлення до себе лежить в основі поваги, самоповаги, самоцінності, власної гідності, впевненості в собі, прийняття власної унікальності. За допомогою емоцій, емоційного відгуку відбувається привласнення цінностей інших людей, спільноти, народу, держави і формування власних ціннісних орієнтирів, правил, норм, способів поведінки у молодших школярів.

Вивчення громадянської та історичної освітньої галузі дає можливість за допомогою художніх творів, історичних джерел, фактів, артефактів познайомитися з цінностями сім'ї, родини, народу, української держави з метою ознайомлення, розуміння, формування власного ставлення до подій, цінностей. Ознайомлення з історичними джерелами, їх вивчення, дослідження під час екскурсій, експедицій, відвідування музеїв викликає емоції захоплення, захвату, здивування, подиву, інтересу, довіри, очікування, бажання більше дізнатися, долучитися, відгукнутися на події, факти, предмети старовини, пам'ятки культури. Такий емоційний відгук викликає осмислення цінностей, поглядів, формує власне ставлення. Художні твори знайомлять з вчинками, діями, ровесників, допомагають зрозуміти їх поведінку, мотиви, викликають емоції, почуття, що сприяє формуванню власних уявлень про себе, свою поведінку, вчинки, ставлення. Створення проблемних ситуацій, розв'язання емоційно-орієнтованих, ціннісно-орієнтованих завдань стимулює обговорення, переживання, висловлення власної думки, відстоювання власної позиції, доведення власної точки зору, що допомагає формувати власну ідентичність молодших школярів. В такій діяльності формуються навички життя в соціумі, коли потрібно вчитися не лише проявляти власну унікальність, а і розуміти, приймати неповторність інших, будувати стосунки, спільно діяти, приймати рішення, досягати мети, співпрацювати.

Висновки. Процес становлення власної ідентичності як унікального комплексу особистісних рис, цінностей, уявлень про себе, свої можливості, здібності, місце в навколишньому світі є важливим завданням вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. Для формування власної ідентичності молодших школярів у процесі вивчення громадянської та історичної

освітньої галузі важливо спрямувати освітній процес на: пізнання себе, своїх можливостей, здібностей, потреб, бажань, інтересів, цінностей, чеснот; визнання цінності кожного школяра, поваги, толерантного ставлення до відмінностей інших на основі побудови стосунків як особистісно-орієнтованих, рівноправних, як співпраці, співтворчості учасників освітнього процесу; створення умов для самовираження, самореалізації, самоідентифікації, вияву індивідуальності кожного за допомогою атмосфери емоційного комфорту, заохочення, партнерства, підтримки, організації активної, творчої діяльності, ситуацій успіху; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів. Доцільним для формування ідентичності учнів початкової школи є організація ігрової, проєктної, дослідницької, творчої, волонтерської діяльності, проведення ранкових зустрічей, екскурсій, експедицій, відвідування музеїв, читання і обговорення художніх творів, що викликають емоції, почуття, розгляд проблемних ситуацій, виконання емоційно-орієнтованих, ціннісно-орієнтованих завдань, вправ на самопізнання, самооцінку, саморозвиток.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в розробці дидактичних і методичних матеріалів для формування власної ідентичності учнів початкової школи під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

Література:

1. Попова О. В. Поняття «ідентичність»: до проблеми визначення. *Педагогіка, психологія і соціологія*. 2011. Вип.10, С. 200–204.
2. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005. 528 с.
3. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
4. Журба К. О., Бех, І. Д., Доукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія. Київ: НАПНУ, 2019. 150 с.
5. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. Київ: Каравела, 2012. 328 с.
6. Телецька Л. І., Ковальова А. П. Формування національно-культурної ідентичності особистості молодших школярів: психолого-педагогічний екскурс. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Випуск 6 (1). С. 163–171.
7. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. М., 2006. 344 с.
8. Шістко Л.О. Динаміка формування ідентичності молодших школярів, підлітків та осіб юнацького віку. *Габітус*. 2021. Випуск 26. С. 144–150.
9. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
10. Федько В.В. Дослідження почуття власної гідності молодших школярів у руслі діяльнісної парадигми. *Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі*: монографія / за ред. С.Д.Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. С. 245–259.
11. Бех І.Д. Виховання особистості: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.

References:

1. Popova, O. V. (2011) Poniattia «identychnist»: do problemy vyznachennia [The notion of «identity»: to the problem of definition]. *Pedahohika, psykholohiia i sotsiologiia – Pedagogy, psychology and sociology*. 10, 200–204 [in Ukrainian].
2. Hnatiuk, O. *Proshchannia z imperiieiu: Ukrainski dyskusii pro identychnist [Farewell to Empire: Ukrainian Debates on Identity]*. Kyiv: Krytyka, [in Ukrainian].
3. Shapar, V. B. (2007). *Suchasnyi tлумachnyi psykholohichnyi slovnyk [Modern interpretive psychological dictionary]*. Xarkiv: Prapor [in Ukrainian].
4. Zhurba, K. O., Bekh, I. D., Dokukina, O. M., Fedorenko, S. V., Shkilna, I. M. (2019). *Natsionalno-kulturna identychnist u stanovlenni pidlitka: Natsionalno-kulturna identychnist u stanovlenni pidlitka [National-cultural identity in the development of a teenager]*. Kyiv : NAPNU [in Ukrainian].
5. Prykhodko, Yu.O., Yurchenko. VI. (2012). *Psykholohichnyi slovnyk-dovidnyk [Psychological dictionary-reference]*. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
6. Teletska, L. I., Kovalova, A. P. (2024). Formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti osobystosti molodshykh shkoliariv: psykholoho-pedahohichnyi ekskurs. [Formation the national and cultural identity of the personality of primary school students: a psychological and pedagogical excursion]. *Osvitno-naukovyi prostir.– Educational scientific space*, 6 (1), 163–171 [in Ukrainian].
7. Erikson, E. (2006). *Identychnist: yunist i kryza [Identity: Youth and Crisis]*. Moscow [in Russian].
8. Shistko, L.O. (2021). Dynamika formuvannia identychnosti molodshykh shkoliariv, pidlitkiv ta osib yunatskoho viku [The dynamics of the identity formation of junior schoolchildren, adolescents and young adults]. *Habitus – Habit*, 26, 144–150 [in Ukrainian].
9. Derzhavny`j standart pochatkovoyi osvity` [State standard of primary education] (2018, February 21) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 21 lyutogo 2018 r. #87 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
10. Fedko, V.V. (2017). Doslidzhennia pochuttia vlasnoi hidnosti molodshykh shkoliariv u rusli diialnisnoi paradyhmy [Research on the self-esteem of younger schoolchildren in the context of the activity paradigm]. *Diialnisna samorealizatsiia osobystosti v osvitnomu prostori – Active self-realization of the individual in the educational space* (pp. 245–259). Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo» [in Ukrainian].
11. Bekh, I. D. (2018). *Vykhovannia osobystosti [Personality development]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].